

Kalkınmada İşbirliğine İnsan Haklarına Dayalı Yaklaşım: BM Kuruluşları Arasında Ortak Bir Anlayışa Doğru

Kalkınmada İşbirliği ve Programlamaya İnsan Haklarına Dayalı Yaklaşımına dair BM Ortak Anlayış Bildirisi (Ortak Anlayış), Birleşmiş Milletler Kalkınma Grubu (BMKG) tarafından 2003 yılında benimsenmiştir. Ortak bir anlayış geliştirmekteki amaç; BM kuruluşlarının, fonlarının ve programlarının global ve bölgesel düzeyde ve özellikle Ortak Ülke İncelemesi (OÜİ) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımı Çerçevesi (UNDAF) bakımından ülke düzeyinde ortak programlama süreçlerinde İnsan Haklarına Dayalı bir Yaklaşımı istikrarlı şekilde uyguladığından emin olmaktır.

Giriş

Birleşmiş Milletler barış, adalet, özgürlük ve insan hakları ilkeleri temelinde kurulmuştur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, insan haklarını özgürlüğün, adaletin ve barışın temeli olarak görür. Oy birliğiyle kabul edilen Viyana Bildirgesi ve Eylem Programında; demokrasi, kalkınma, insan haklarına saygı ve temel özgürlüklerin birbirine bağlı ve birbirini pekiştiren kavramlar olduğu belirtilmektedir.

1997 yılında başlatılan BM Reform Programında, BM Genel Sekreteri BM sistemindeki tüm kuruluşlara insan haklarını çeşitli faaliyetlerine ve programlarına kendi koşulları çerçevesinde entegre etmeleri çağrısında bulunmuştur.

Bu çağrının yapıldığı tarihten itibaren, tüm BM kuruluşlar kalkınma işbirliğinde insan haklarına dayalı bir yaklaşım benimsemiş ve bunun uygulanması hususunda deneyim kazanmıştır. Ancak, her kuruluşun söz konusu yaklaşımla ve nasıl uygulanacağıyla ilgili kendine özgü bir yoruma sahiptir. BM kuruluşları arasındaki işbirliği ise, global ve bölgesel düzeyde ve özellikle OÜİ ve UNDAF bakımından ülke düzeyinde bu yaklaşım ve bu yaklaşımın kalkınma programlaması üzerindeki etkileri ile ilgili ortak bir anlayış gerektirmektedir. Ardından, 3-5 Mayıs 2003 tarihinde gerçekleştirilen BM bağlamında İnsan Haklarına Dayalı Yaklaşım üzerine Kuruluşlararası Çalıştayında, BM kuruluşlarının politikalarında ve uygulamalarında ortak olarak benimseyeceği insan haklarına dayalı yaklaşım ile ilgili hususlar konusunda anlayışa ulaşılmaya çalışılmıştır.

Ortak Anlayış Bildirisi, BM kuruluşları tarafından kalkınma işbirliği ve kalkınma programlaması özelinde benimsenecek insan haklarına dayalı bir yaklaşıma atıfta bulunur.

Ortak Anlayış

- Tüm kalkınma işbirliği, politikası ve teknik yardım programları, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer uluslararası insan hakları metinlerinde öngörüldüğü şekilde insan haklarının uygulanmasına destek olmalıdır.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer uluslararası insan hakları metinlerinde bulunan insan hakları standartları ve bu metinlerden türetilen ilkeler, tüm sektörlerde ve programlama sürecinin tüm aşamalarında, tüm programlama ve kalkınma işbirliği çabalarına rehberlik eder.
- Kalkınma işbirliği "yükümlülük sahiplerinin" yükümlülüklerini yerine getirme ve/veya "hak sahiplerinin" haklarını talep etme kapasitelerini geliştirmeye katkıda bulunur.

1. Tüm kalkınma işbirliği, politikası ve teknik yardım programları, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer uluslararası insan hakları metinlerinde öngörüldüğü şekilde insan haklarının uygulanmasına destek olmalıdır.

İnsan haklarının gözetilmesine yalnızca tesadüfi olarak katkıda bulunan bir dizi program faaliyetinin gerçekleştirilmesi programlamada tam anlamıyla insan haklarına dayalı bir yaklaşımın benimsendiğini göstermez. Programlama ve kalkınma işbirliğinde insan haklarına dayalı yaklaşım

ile ilgili tüm faaliyetlerin amacı bir ya da daha fazla insan hakkının gözetilmesine doğrudan katkıda bulunmaktır.

2. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer uluslararası insan hakları metinlerinde bulunan insan hakları standartları ve bu metinlerden türetilen ilkeler, tüm sektörlerde ve programlama sürecinin tüm aşamalarında, tüm programlama ve kalkınma işbirliği çabalarına rehberlik eder.

İnsan Hakları ilkeleri sağlık, eğitim, yönetim, beslenme, su ve sanitasyon, HIV/AIDS, istihdam ve çalışma ilişkileri ve sosyal ve ekonomik güvenlik gibi tüm sektörlerde programlamaya rehberlik eder. Binyıl Beyannamesi kapsamında Binyıl Kalkınma Hedeflerine ulaşılması için gerçekleştirilen tüm kalkınma işbirliği faaliyetleri buna dahildir. Dolayısıyla, insan hakları standartları ve ilkeleri hem Ortak Ülke İncelemesine, hem de BM Kalkınma Yardımı Çerçevesine rehberlik eder.

İnsan hakları ilkeleri inceleme ve analiz, (amaçların, hedeflerin ve stratejilerin belirlenmesi de dahil olmak üzere) program planlama ve tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme gibi programlama sürecinin tüm aşamalarına rehberlik eder.

Bu insan hakları ilkeleri evrensellik ve devredilemezlik; bölünmezlik; birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili olma; ayrımcılık yapmama ve eşitlik; katılım ve kapsayıcılık; hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğünü kapsar. Bu ilkeler aşağıda açıklanmıştır.

- Evrensellik ve devredilemezlik: İnsan hakları evrenseldir ve devredilemez. Dünyanın her yerindeki tüm insanlar bu haklara sahiptir. Kişi bu haklardan gönüllü olarak vazgeçemez ya da bu haklar kişinin elinden alınamaz. İHEB'nin 1. Maddesinde belirtildiği gibi, "Tüm insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar."
- Bölünmezlik: İnsan hakları bölünemez. İster sivil, ister kültürel, ekonomik, politik ya da sosyal nitelikte olsun, bu haklar her bir insanın haysiyeti için gereklidir. Dolayısıyla, hak olarak hepsi eşit statüdedir ve hiyerarşik olarak sıralanamazlar.
- Birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili olma: Çoğu zaman, bir hakkın gözetilmesi, tamamen ya da kısmen, diğerlerinin gözetilmesine dayanır. Örneğin; sağlık hakkının gözetilmesi, belirli durumlarda, eğitim hakkının ya da bilgi edinme hakkının gözetilmesine bağlıdır.
- Eşitlik ve Ayrımcılık Yapmama: Tüm bireyler insan olarak ve her insanın doğuştan gelen saygınlığı bakımından eşittir. Her insan ırk, renk, cinsiyet, etnik köken, yaş, dil, din, siyasi ya da öbür türlü görüşler, ulusal ya da sosyal köken, engel durumu, mülkiyet, doğum ya da insan hakları sözleşmelerinde belirtilen diğer hususlar bakımından ayırım gözetmeksizin insan haklarına sahiptir.
- Katılım ve kapsayıcılık: Her insan ve tüm insanlar, insan haklarının ve temel özgürlüklerin yaşanmasına olanak verecek sivil, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik kalkınma faaliyetlerine aktif, özgür ve anlamlı şekilde katılma, katkıda bulunma ve bunlardan yararlanma hakkına sahiptir.
- Hesap Verebilirlik ve Hukukun Üstünlüğü: Devletler ve diğer yükümlülük sahipleri, insan haklarının gözetilmesinden sorumludur. Bu hususta, insan hakları metinlerinde öngörülen yasal normlara ve standartlara uymak zorundadırlar. Bunlara uymadıkları takdirde, hak sahipleri hukuk kuralları ve usullerine dayalı olarak yetkili bir mahkeme ya da diğer türlü bir hakem karşısında uygun çözüm yollarını arama hakkına sahiptir.

3. Kalkınma işbirliği programları "yükümlülük sahiplerinin" yükümlülüklerini yerine getirme ve "hak sahiplerinin" haklarını talep etme kapasitelerini geliştirmeye katkıda bulunur.

İnsan haklarına dayalı yaklaşım bağlamında, insan hakları geçerli talepleri olan bireyler ve gruplar (hak sahipleri) ile ilgili sorumluluklara sahip Devlet ya da sivil aktörler (yükümlülük sahipleri) arasındaki ilişkiyi belirler.

Hak sahipleri (ve hakları) ve ilgili yükümlülük sahipleri (ve yükümlülükleri) insan haklarına dayalı olarak belirlenir ve yükümlülük sahiplerinin yükümlülüklerini yerine getirme ve hak sahiplerinin haklarını talep etme kapasitelerini güçlendirmeye çalışılır.

Kalkınmada Programlarının Geliştirilmesinde İnsan Haklarına Dayalı Yaklaşımın BM Kuruluşları için Anlamı

Geçmişte edinilen tecrübeler, insan haklarına dayalı bir yaklaşımın benimsenebilmesi için iyi program geliştirme uygulamalarının gerekli olduğunu göstermiştir. Ancak, "iyi program geliştirme uygulamalarının" hayata geçirilmesi, insan haklarına dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi için yeterli değildir ve bazı ek unsurlar gerektirir.

Aşağıdaki unsurlar, insan haklarına dayalı bir yaklaşım için gerekli, özgün ve vazgeçilmezdir:

- Hak sahiplerinin hak taleplerini ve ilgili yükümlülük sahiplerinin insan hakları ile ilgili yükümlülüklerini ve ayrıca hakların gözetilmemesinin mevcut, temel ve yapısal nedenlerini belirlemek üzere değerlendirme ve analiz yapılır.
- Yükümlülük sahiplerinin yükümlülüklerini yerine getirme ve hak sahiplerinin haklarını talep etme kapasitelerini belirlemek üzere programlar geliştirilir ve ardından bu kapasitelerin güçlendirilmesi için stratejiler geliştirilir.
- İnsan hakları standartları ve ilkeleri rehberliğinde çıktılar ve süreçlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi için programlar geliştirilir.
- Programlamada, uluslararası insan hakları kuruluşlarının ve mekanizmalarının önerileri dikkate alınır.

İnsan haklarına dayalı yaklaşım bağlamında esas olan iyi programlama uygulamalarının diğer unsurları aşağıdakileri de kapsar:

- Kendi kalkınmaları bağlamında, insanlar malların ve hizmetlerin pasif alıcıları olarak değil, kilit aktörleri olarak değerlendirilir.
- Katılım hem araç, hem de amaçtır.
- Stratejiler güçsüzleştirmeye değil, güçlendirmeye yöneliktir.
- Hem çıktılar, hem de süreçler izlenir ve değerlendirilir.
- Analiz tüm paydaşları kapsar.
- Programlar ötekileştirilmiş, yoksun ve dışlanan gruplara odaklanır.
- Geliştirme süreci yerel olarak sahiplenilir.
- Programlar eşitsizlikleri azaltmayı amaçlar.
- Hem tümevarımcı, hem de tümdengelimci yaklaşımlar sinerji içinde kullanılır.
- Kalkınma sorunlarının mevcut, temel ve yapısal nedenlerinin tespit edilmesi için durum analizi kullanılır.
- Ölçülebilir amaçlar ve hedefler programlamada önemlidir.
- Stratejik ortaklıklar kurulur ve sürdürülür.

Programlar tüm paydaşlar için hesap verebilirliği destekler.